

הא' איתן אומר

דברים לזכר ברוך קרוא ז"ל

חברנו ברוך קרוא, וזכרונו לברכה, שנתפרסם בעיקר בשמו הקודם קרופניק, הלך לעולמו בשנתו ה-83 ביום ד' באייר תשל"ב. קשה על כולנו אבדת האיש הטוב והיקר הזה, ואין לבני משפחתו ולנו אלא נחמה פורתא בידיעה, שהסתלק בשיבה טובה אחר חיים מלאים עשייה לעם ישראל, ללשונו ולספרותו. כשאנו מעלים היום את זכרו וסוקרים את פועלו, אין אנו עוסקים ביחיד זה בלבד; בעל כורחנו הייתה סקירה זו צריכה להיות סקירה על תולדות העברית וספרותה במאה העשרים, שכן קורותיו ופעולותיו של ברוך קרוא אחוזות בקורות עמנו ותרבותנו.

בעודנו נער יצא ממולדתו שבפודוליה, הגיע לאודסה, למד שם בישיבה, שניהל רב צעיר, ובא במגע עם מנדלי, ביאליק, קלזנר ומלומדים וסופרים אחרים. זמן-מה שימש גם כמוכיר למנדלי מוכר ספרים, ועניין רב היה בוֹיכרונו, שהיה מספר מן הימים ההם ועל צעדיו הראשונים בספרות. אחר-כך למד ב"שיעורים למדעי היהדות" בפטרבורג ועשה כשנה אחת בוורשה, ששם שיתף אותו ר' רמברג בעריכת מילונו. בזמן מלחמת העולם הראשונה ישב בשווייץ, עבר אחרי המלחמה לברלין, עבד שם במערכת האנציקלופדיה "אשכול" ונשאר בגרמניה עד עלייתו לארץ-ישראל בשנת 1932.

ברוך קרוא ז"ל חיבר ותרגם עשרות רבות של ספרים בתחומי ספרות רבים. ומי ימנה את המאמרים, שפרסם בעיתונים ובכתבי-עת בארץ ובחוץ-לארץ? הכשירו אותו לכך ידיעתו במורשת תרבותו, השכלתו הכללית הנרחבת ובקיאותו באוצרות הלשון. ולא די להזכיר את כתיבתו שלו בלבד, אלא בשנות עבודתו במערכות העיתונים "הארץ" ו"הבוקר" חינך עיתונאים צעירים לרוב וטבע רבים ממטבעות הלשון המתהלכים עתה. הספרים, שתרגם מיידש, מרוסית, מגרמנית ומאנגלית, קרעו חלונות אל החיים והתרבות באירופה והרחיבו את אופק ראייתם וידיעתם של רבים. בתרגומים האלה לא רק כתבי ספרות יפה, אלא ספרי מדע בתחומים שונים, ובכל אלה עמד קרוא במבחן שלושת התנאים, שכבר התנה יהודה אבן-תיבון בזה הלשון: "שיהיה מבין דרכי הלשון אשר יעתיק ממנה ואשר יעתיק אליה וענייני החיבור אשר יעתיק..."

אזכיר כאן רק מעטים מתרגומי קרוא במקצועות הספרות והמדע השונים, כדי להראות את היקף הידיעה וההבנה, שנדרש ממתרגם, ואת הרחבת הגבול, שהרחיב את ספרותנו. מן הספרות היפה תרגם קרוא שני רומנים של דיקנס - "בית פיקוויק" ו"דוד קופרפילד", "עולם של אתמול" לסטפן צווייג, "שמשון" של ז'בוטינסקי, "ליידי צ'טרלי" של לורנס, משלי איזופוס ועוד הרבה. במקצוע ההיסטוריה הוציא תרגומים של "דברי ימי עם עולם" לדובנוב, "תולדות ארצות הברית", "תולדות סין", "אמריקה הלטינית בעבר ובהווה" ועוד. בתורת הספרות והאמנות יצאו מתחת ידו הספרים "על היופי" מאת מילר, "אימפרסיוניזם ואכספרסיוניזם", "תולדות מאה אופרות ועלילותיהן", "תולדות מאה סימפוניות ויצריהן", "מימוס" לאוארבך, וגם בתרגום "תולדות ספרות ישראל" לצינברג היה לו חלק. במדעי היהדות תרגם את ספרו של אלבוגן "תולדות התפילה והעבודה בישראל", את "מבחר מחשבות על יהדות ויהודים" מאת הרב הרץ. ועוד יש להזכיר את "מלחמת המעמדות בצרפת" מאת קרל מרקס, את "מדעי החיים" של ולס, "הכלכלה בימינו" להיקס, "תולדות העיתונות העולמית" לגץ - ועדיין אנו רחוקים מסוף הרשימה.

אף על פי שלא היה קרוא חוקר עצמאי של הלשון העברית, זיכה גם בתחום זה את המשכיל העברי בכמה ספרי שימוש חשובים ומועילים. בשנת תרפ"ז הוציא, יחד עם אי"מ

זילברמן "מילון שימושי לתלמוד, למדרש, ולתרגום" בשני כרכים ולאחר שנים גם את קיצורו של מילון זה. בשנת תרצ"ב יצא ספרו הקטן "צירופי הלשון", התחלה של "פרויאולוגיה עברית", כלומר לקט של ניבים עבריים עם תרגומם הגרמני, וחבל שלא המשיך במפעל זה. בשנת תרצ"ו נתפרסם מפרי עבודתו "מילון עברי חדש", בתש"ה "לקסיקון ראשי תיבות", ובתשכ"ג "מילון בסיסי עברי-אנגלי ואנגלי-עברי". יצירתו האחרונה בשדה הלשון – בתשכ"ח – הוא "מילון הארמית החיה", שהוא מילון, המכיל – ואלה דברי המחבר עצמו – את המלים הארמיות והשרשים הארמיים, שהם, נכסי צאן ברזל של השפה העברית החיה בכתב מאז ובדיבור זה כמה עשרות שנים. והוא מוסיף שם בהקדמת המילון: "אני מתכוון ומקווה להסיר על ידי המילון את המחיצה שבין ספרות הקודש לספרות החול בעברית". כאמור, לא מנתי אלא מעט מהרבה, ועוד הרבה יש לומר אף על מה שקיבלו סופרים ועיתונאים מידי ברוך קרוא אנב פעולתו בעריכת ספריהם ומאמריהם.

לאקדמיה ללשון העברית נבחר ביום ב' בתמוז תשי"ט. במשך 13 השנים האחרונות לחייו השתתף בעבודת האקדמיה בהתמדה ובמסירות המיוחדות לו. לא הניח שום ישיבה של המליאה, שלא בא אליה. גמנה עם חברי הוועדה למונחי המטבח ועם הוועדה למונחי הכימיה והתמיד בהשתתפותו בישיבותיהן. היה זהיר מאוד בהבהרת העניינים הנדונים ובחיפוש אחרי הבעתם הנאותה ולא אץ לחדש מלים, שכן בקיאותו באוצר לשונו סיפקה לו בדרך כלל את המלה המבוקשת. ברוך שמו וברוך זכרו, והוא לא יישכח בין קרואי העדה של יוצרי לשונו ומקדמי תרבותו.

ב. הא' אברהם הלקין קרא דברים על

משה אבן עזרא ולשון השיר

קריטריונים ערביים וחכמת הלשון העברית

ידועה מידת ההשפעה שהשפיע האיטלאם, – ביתר דיוק, תרבות ויון באמצעות האיטלאם, – על תרבות ישראל באותם היישובים אשר שם שלט: בהרחבת האופק התרבותי של המשכילים בקרב הציבור היהודי; ביחס הכבוד לשכל האדם, והטורח שטרחו הללו להפוך את האמונות והדעות ואת הסיפורים שבמקרא ובדברי חז"ל לאמיתות המתקבלות על הדעת; ברכישת ההיגיון והמחשבה הסדורה שטופחה בעולם היווני, ותוצאותיהם להרצאת דברים ולכתיבת ספרים. הכול יודעים כמו כן מה רבה פעולת הספרות הערבית, – גם השירה גם הפרוזה, – על מקבילותיה בעברית. לא רק הסימנים החיצוניים של חריזה, משקל וסלסולי לשון, כי אם גם קישוטים ועיטורים חדרו לספרות העברית מן העולם האיטלאמי, ואף נושאים לשירה.

ברם ההערכה שהעריך ר' משה בן עזרא, בפיו ולא רק בלבבו, את ה"ערביות" [כוונתי למושג הערבי ערביה הכולל את הלשון הערבית ואת ספרותה; אגב, הוא הכניס לספרו גם את המלה עבראניה – עברית להבעת אותו מובן.] אין, דומני, בתוך אנשי הרוח היהודים משלה. דבריו, הנחותיו, כלליו מלמדים אותנו מה נשגבים הישגיהם של הערבים בשטחים שטיפחו. אמנם הוא מודה, כי את החכמות והמדעים ירשו מאומות אחרות, ולהם לא ניתן כשרון באלה. אומנויות המלאכה, ההשגות הלימודיות, החכמות האלוהיות, המופתיות והטבעיות – אלה נחלת היהודים, הפרסים, היוונים התורכים והקופטים. אולם תחת זאת חנן ה' את הישמעאלים דעת בהבעה, ועיצב את טבעם לדאוג לצחצח הלשון. עוד בפרק הראשון בספרו, המוקדש לדיון בכללים הנוגעים לדרשנות ולדרשנים – והוא מביא דברים מספרו של אריסטו על

הריטוריקה – הוא מציין, כי יצירות מסוגי השירה והפרוזה היו מצויות בפרס, וביוון ורומי. אך כשהוא מגיע אל בני האומה הערבית, הוא מוסר, כי "חיברו שירה ופרוזה ברוב הדברים ועוצם הנושאים בעולם, כגון מעלות וחסרונות, ושבח וגינה, וערעור ואישור, והשוואות וסותרות, כאורך הלשון וכרוחב הבריור אשר חנן אותם ה'. עד כי מפני רוב כוחם בהבעה סילפו, וניאו את המכוער וכיערו את הנאה, ושמנו על הבטל את פני האמת, ועל הכוזב את פני הצודק".

שלא כדעת ר' יונתן בירושלמי, שהיונית נאה לזמר, רואה מחברנו את יתרון הלשון הערבית על כל הלשונות, ומסתייע בשורה של משורר ערבי: הלשון הערבית בין הלשונות כעונת האביב בין העונות. והוא גם יודע לספר, כי אריסטו שיבח את הערבים באיגרת אל אלכסנדר על רחבות הדיבור וחרירות הלשון וידיעת השירה, וההתרחבות ביצירות השבח והגינה. הוא דחה את חוות דעתו של גאלינוס, שהיונית "הנעימה בלשונות, והצחה בהן והדומה ביותר ללשון הבריות, והמתאימה ביותר לבעלי ההיגיון, ולשונות שאר האומות וזלחה דומות לנחירת החזירים ולקרקור הצפרדעים". והרופא המפורסם אלאזי ביטל את דבריו בספר הספקות. מעניין כי חילוק הדעות הזה משך גם את תשומת לבו של הרמב"ם. אף הוא מזכיר את השקפת גאלינוס ותשובת אלאזי, והוא מסכם את סיבת התנגדותו, והיא "שהלשונות הסכמיים, וכל שפה אצל מי שאינו יורשה ולא נתחנך עליה היא כעורה וכבדה ונלענת". גם הרמב"ם גם ר' משה בן עזרא יודעים להסביר את מעלת לשון הערבים. מחברנו סומך על ספריהם של גאלינוס ואבוקראט באמרו, שהיא קיימת הודות "לכוכבים שהיטיב עמהם ומוג אקלימם ואויר ארצם על מימיה האזולים. מפני כך רטיבות לשונם בשיעור בינוני, ועל כן דיבורם יבש פחות מדיבור החבשים, ורשוב יותר מדיבור הצקלב". ההיסטוריון מסעודי מודיע כי בים הודו קרוב לארץ תימן יש אי הנקרא אי-השכל, ובו מים הנקראים מי-השכל; מחברנו מוסיף כי גם אורה של טבריה וימתה טובים לשותים ממנה, שהם מצטיינים בשיפור הלשון והצחות וההבעה.

סוגלתה זו של ארץ הערבים פועלת לטובה על כל הבא אל ארצם, כלומר גם על היהודים שהתיישבו שם. גם הם "דיבורם חי, ולשונם ערבה ושירתם עדינה". הוא מזכיר את שמואל בן אלעאדיא ואת רביע אבן אבי אל חקיק. אך הוא מציג כי ייתכן שמשוררים אלה הם ערבים שהתגירו, שהרי ידועים שבטים שקיבלו את היהדות לפני תקופת האיסלאם. אבן עזרא מבדיל בין ערבים לערבים. כל הסגולות שמנה בלשונם ובכשרונם הן נחלת הישמעאלים צאצאי עדנאן. כיון שהיו סמוכים למשכנות פרס ועיראק ושאלם נתעזן דיבורם ונעמה שירתם ורבו דרשותיהם. לא כן הערבים הטוהרים, הקתאניים שוכני המדבר, צאצאי יקטן. בהם אין סגולות אלו, אם כי גם מהם משוררים ודרשנים בעלי לשון. הוא מכיר, כי גם על העברית והארמית נאצל מהודה של הערבית, שהרי דובריהם ישבו באותו אקלים. הוא מוסר כי המדקדק אבן בארון נימק את הקרבה שלא בהסברים אלה, אבל איננו מקבל את נימוקיו.

צר לו למחברנו על גורלה של השפה העברית שהזניחה אבותינו, ולא נשאר ממנה כי אם המעט שבכתבי הקודש. הוא רוצה בכל לבו, שישתמשו גם בלשון המשנה, שהוא "דיבור טהור, ואף על פי שישנם שינויים בין לשון המקרא ללשון חכמים", חובה לסמוך על מוסריו, כי מצד זמנם היו קרובים מאוד לזמן השפה. גם על התערבותם של הגולים בגויים הוא מיצר כנראה; כך לפחות סגנונו פועל עליי: "מאז בטלה מלכותנו ונתפוררו בני עמנו, וירשונו האומות ושעבדונו הכתות, חיקינו אותם וחיינו כחיהם, ולמדנו את מדותיהם, ודיברנו בלשונם, והלכנו בדרכיהם בכל החליפות... פרט למצוות התורה ולחוקי הדת. ומפני אורך הגלות והשתנות האקלימים הביאו שר-ההכרח לידי ההידמות אליהם".

אף על פי כן הוא טוען לטובת העברית הנשארת, שכן המשווה אותה לערבית וללאטינית [אולי כוונתו לספרדית] ימצא, כי יש שמות ופעלים בכל לשון, אשר יחסרו בכל לשון אחרת. בעניין זה הוא מספר מקרה שקרה לו: "פעם, בימי נעוריי, בעיר מולדתי, ביקש ממני אחד מחכמי

ההלכה המוסלמיים, שהייתי איש-חסותו ובטוח באהבתו, שאקרא לפניו את עשרת הדברות בלשון הערבית. הבנתי את כוונתו, שהוא רוצה לגלות את דלות מליצתה (של העברית). ביקשתי ממנו אני שיקרא לפניי את פתיחת הקראן בלאטינית, – והוא ידע לדבר בה ולהבינה. וכשעמד והעבירה ללשון ההיא, נעכרה מלתו ונתעב יופיה. והבין רצוני ופטרני מאשר ביקש ממני”.

את השירה העברית רואה הרמב”ע לא רק בחינת חיקוי לשירה הערבית, אלא גם כחייבת להידמות לה. לאחר דיון באחד העיטורים שהוא מציע לכותבי השירה הוא מתנצל בדברים אלה: “הערבים דיברו ברורות על יתרון הלשון הזאת (כוונתו להשאלות במקרא, שלפי דבריו קדמו לצירופים דומים בערבית), והודיעו ברבים את שבחיה וחשבוה תפארת לחכמי הלשון, וקראו לתת יקר למסגלים אותה לעצמם בשיריהם, כמו שבאה בקראן שלהם: ‘הנה הוא באם הספר’, ‘והורד עליהם את כנף העננה מן הרחמים’, ‘ואות להם הלילה’ – ‘נפשט מעליו את היום’, ‘הוצר הראש לבן’, ורבים כמותם. ולרגל מה שנאמר ואחר הבאת קראן הערבים לא שמתו לב לשנאה המתפשטת אשר לקחו להם בעלי סברה בימינו בין חכמי ההלכה באומנתו, הואיל וראיתי, כי ראשי העוסקים בהלכה וגדולי המחברים, רבי סעדיה ור’ האיי ואחרים מן המדברים, הסתייעו בכך, כשבקשו עזרה בגילוי הסתום שבנבואות, ואף בפירושי הנוצרים, בכל חולשתם. אולם אנשי הקבוצה הנוכרת פוקחים את אונם כיום ומכוונים את עינם אל פרטים במעשי בני אדם והם טחים עיניהם מראות את חטאי עצמם הכבדים. ועל מכשול כגון זה אמרו קדמונינו טול קורה מבין עיניך. והם האומרים כל האומר דבר חכמה ואפילו באומות העולם נקרא חכם, שהנשמר מדבריהם הוא תמצית החכמה לא קליפת האשמה”.

הוא דורש מכל אדם, המבקש ליצור שירה, ידיעות ברורות ומקיפות. ראשונה הוא חייב לדעת את כללי הדקדוק העברי על בוריים, שכן אין הוא דומה לדקדוק הערבית שהוא רחב וארוך ואין לדרוש ידיעות מקיפות בו. העברית הרבה יותר מצומצמת, וחובה ללמוד את כלליה, לדייק בפירושי מליה ולשמור על יסודותיה. לצרכי עזר הוא יועץ להשתמש בספר המישר של אבן בלעם.

הוא מקדיש מקום לשאלת המבטא. מכאן, אגב, יש ללמוד כי הוא ראה את השירה כיצירה לקריאה ברבים. הוא מזהיר את המשוררים שלא לסמוך אותיות דומות ממוצא אחד. לדוגמה הוא מביא שורה זו: והרו מבלי בן מה בבטנה ומי בן מה בבטן העברות. הוא מציין כי אותיות השפתים חוזרות בבית זה, והוא גם מכבד אותו בתואר, שנחל את חלק הארי מן הכיעור, שהאותיות האלה כשהן רודפות כך זו את זו דומות לדיבור בעל הפיין, והוא החוזר על הפא בדיבורו, או בעל התויין והוא המרבה בתויין. גם הכינויים האלה, גם האותיות שבהן בעליהם מכוונים לקוחים מספרי האדב הערבים, ואפשר למצוא דיונים בהם אצל אלגיאח’י ואצל אבן עבד רבה, ועוד. מעניין ומאלף הסברו הבא מיד לאחר דברי הביקורת האלה, וזה לשונו: אף על פי שהלשון העברית מרשה זאת ואיננה נמנעת ממנה, כגון בן גון, ירוץ צדיק, ואוזל לו, מארץ זכרם, כי יש שבר, וכן באותיות הדומות; אל פשטתם היום, ושחטתם, והמעטתם, וכל שהתיר הכתוב מותר, אולם, כיון שבשירה ביחוד אנוהו הולכים בעקבות הערבים, חובה עלינו לעשות כמותם בכל אשר נוכל. לשון ברורה זו של מחברנו מעמידה אותנו על נכוונתו להיות תלמיד נאמן למסורת הערבית. בנושא זה של המבטא בעברית דן הוא גם בשאלת ההבלטה וההבלעה. הוא מסכים להוראת אבן גנאח, ומסכם את דבריו. אבן גנאח אומר: אף על פי שההבלטה יתרה, והוא משבח את פסק רבותינו שהקפידו לבטא את האותיות בקריאת שמע בבירור, כגון על לבבך, עשב בשדך, אין ההבלעה אסורה. אבל היא פחותה בערכה. וההבלטה מחוייבת בדומות מאותיות השריקה כמו עשבות הרים, למען תזכרו, כי לעולם חסדו, ועוד. לפי הכלל של יתרון ההבלטה, ההדגשה נדרשת בריש

הרעמה ובצדדי הצפינו. ויש שהונים דגש במקום שחוששים לספק כדיוגש הקוף של ביקרותיך, אם יקרך עון, מקדש ה'.

סעיפים בתורת הצורות תופסים מקום רב בספרו. הקו המנחה את הלך-מחשבתו שיטת הדקדוק שאחזו בה חכמי בצרה. כידוע נתגלה חילוק יסודי ביניהם ובין חכמי כופה בשאלת משפט הלשון בכלל, והערבית בפרט. אנשי בצרה טוענים, כי הנטיות הקבועות של השמות והפעלים, כללי הדקדוק והתחביר מוכיחים, כי מבנה הלשון הוא על פי חוקי ההיגיון, ועל פי החוקים האלה אפשר לא רק להבין את התפתחותן של הצורות; מותר גם להשתמש בדוגמאות האלה כדי לבנות צורות שאינן קיימות. אולם אותן תופעות-לשון, שאינן מתאימות למסורת, טעונות בדיקה. אם סטייתן מן המקובל ניתנת להתפרש פירוש הגיוני, דינן של התופעות האלה דין הצורות הקבועות והמוכרות. תחת זאת, זרות שאין לה הסבר הגיוני יוצאת מן הכלל, ואין לראות אותה דוגמה לבנות על פיה. לעומתם, אנשי כופה כופרים בהנחת ההיגיון בגידול השפה, וטוענים, שאין יתרון זכות לצורה אחת על חברתה. כל צורה, לרבות הקבועות בנטיות, היא בגדר נתון, ידיעה העוברת במסורת מדור לדור. וכל צורה דקדוקית או תחבירית, כיון שהיא נמצאת במקרא כוחה יפה לשמש דוגמה למבנים שאינם קיימים. אינני יודע, אם פייטני ארץ ישראל ובבל, שעוררו עליהם את חמת המדקדקים הספרדיים בגלל חירותם הגמורה ביצירת צורות, נהגו לפי תפיסת האסכולה הכופית, או עשו על דעת עצמם. ברור, שיש דמיון רב בין השקפתם ובין זו של נציגי הדקדוק בכופה.

רמב"ע, לפי שיטתו, פוסל הרבה חידושים שמצא ביצירות המשוררים, לרבות בשירתו הוא! (על הסתירה הבולטת הזאת עוד נדבר). אין הוא מרוצה מן הריבוי של שחל או ליש, מפני סומוכים על אריות, כפירים, לבאים, - ריבויים של גרדפים. וזה פסקו: בני אדם ריבו את השאר בהקישם אותם לאלה לצורך השיר (זכות שהכירו בה גם המדקדקים הערבים [צרוורה אלחן]), לא מפני ההיקש האמתי. הוא הדין בריבוי שמש וירח, הואיל ואינם נמצאים במקרא. וצורות הריבוי שבנו המשוררים על דרך ההיקש לגרש ירחים, שהוא ריבוי ירח, הן בדות. הוא מתרעם גם על נטיית המשוררים לרבות כימה בהיקש לכוכבי השמים וכסיליהם, "אם כי אין אלא כסיל אחד". וגם באבנים לשם יהלום, כסף, זהב, מפני שמצאו צרורות כספיהם והוא מכריז: כולו חטא לשפה, לא יותר, אפילו השיר מקום-דחק. בעקיבות הוא מתנגד ליצירת צורות יחיד שאינן קיימות. הוא מותח ביקורת על המשורר, שבנה סנור מסנוורים, כי היא מלה כמו מילואים, כיפורים, שימורים, ספל אדירים. אך אין הוא מרחיק עם חכמי הדקדוק עד כדי לפסול את היחיד של סעיפים, אם כונת המלה ענף. הוא קובע את הכלל, כי חובה להיזהר בשער היחיד והרבים, וללכת רק אחר מה שיתיר השימוש הרגיל, והנמצא מעיד עליו. הוא מדיגש את עניין הזכר והנקבה, וזה לשונו:

ושער הזכר והנקבה השתלט גם עליו והיה מומחה בו ובקי בהליכותיו. והבן כי הזכר השורש והנקבה הענף, ואל תבוא אליו בהיקשים אלא באשר יתירהו השימוש, גם אם הוא יוצא מן הכלל, ובתנאי שלא תסמוך על היוצא מן הכלל אלא עם אפיסת הראייה מן השימוש הנהוג. ואני מוכיר חיבור מעט החומר רב התועלת לאבן גקטילה ירחמהו ה' בכללי הזכר והנקבה. התועל בו בזכרון הכללים האלה ומצא דרכך אל המרובה בעזרת המעט הזה.

גם בכללי תואר-השם הוא מצויה זהירות, בייחוד בעניין ההתאמה בין שם העצם ותוארו, בשל המין והיידוע. הוא מציין אמנם שמוצאים את הכבש אחד, הרים הגבוהים, "אך לא תקיש ממנו, כי הוא יוצא מן הכלל, אלא לצורך המשקל". הפועל אף הוא מעסיק אותו. הוא אוסר את השימוש בבניין שאינו נמצא. אם רק הנפעל,

ההתפעל או הפעול ישנם בנמצא, אין לנטות את השורש אלא כפי שנמצא. צירוף כמו "נקה תנקה" (ירמיהו מט, יב) אין ללמוד ממנו לנטות אותו בקל. אבל המקור הוא צורה שמשוררנו מתיר להשתמש בה אפילו מעבר לנמצא, אלא שצריך לזכור כי הוא תמיד ביחיד. הוא רוגז מאוד – קורא למעשה ראש הטעות הנסה – על הנטייה לבנות פעלים משמות. ביטויים כמו: שהיא משהמת, כלה מיושפה, או נפש פניניה, הם חטא שאסור לחטוא, כי המצאות כאלה אי אפשר להן שתתקיימנה.

גם בשאלת המיליות הוא יודע ללמד את קוראיו. במקרא אמנם ישנם דוגמאות של תמורות, כגון הטרם תדע במובן "הלא תדע", כי העלית בכוחך במובן "אשר העלית", אולי יעשה במקום "אם יעשה", אולי נטתה במקום "לולא". הוא פוסק, שחובה להשתמש בהם לפי פירושה המקובל, והוא מתרעם על אבן גבירול, שכתב אולי במקום לוא בשירו: אולי דמעות בחרי נדחו השקו לחיי עדי צמחו. זו משמשת כמו "אשר": עם זו יצרתי לי, וכן ההיא: ההלכוא, ההקדיש שמואל. דוגמה מובהקת להלך-מחשבתו הערבי יש לראות בדבריו על המלה אשר. אחרי שם ידוע היא כמו המלה הערבית אלדי, אלא שאין היא משתנה לא במין ולא במספר כמקבילתה הערבית. אחרי שם לא-מיודע אין היא אלא מלת-יתר (כידוע, איננה מופיעה בערבית הקלאסית אחרי שם לא-מיודע), והוא מתיר למשוררים להשמיטה.

רמב"ע קובע כללים רבים בעניין מלים וצירופיהן. אחת השאלות עוסקת במלה המקשרת את הפועל עם המלה הבאה אחריו. במקרא אין הפועל חילה נמצא בלי "פנים" (פרט לצורה לא חלית, שהוא נוטה לפרש לא שבת, כתרנום; המפרשים קוראים במלה הזאת מחלה וכאב). והנה בשירת אבן גבירול הוא מוצא: ואל תגבה ואל ירום לבבך למען כי תחלה. והנגיד כותב: הים ביני ובינך ולא אטה לחלוותך, ואלה שגות. גלה עם און בקל תמיד, ורשביג חוטא בשורתו: השקט ושוב כי מות אנוש בו שיגל און אנוש לו היתה קשבת. יש הבדל בין "גער ב" ובין "גער את", שהראשון נויפה והשני כריתה. "וטעו קבוצה מבין המשוררים והביעו את ענין הנויפה בלי ב. תמה בא עם מלת-היחס על או אל במובן התפלאות, ובלי מלת-יחס במובן תדהמה והשתוממות, ולא נוהר המשורר באמרו: ואל תתמה לכל אלה תמה כי באין עצים ואש יאפו בצקם. וגם: ואתמה משלמה המדמה בחכמתו פנינים לעדרים. ומחברנו מוסיף, כי לוא המיר את המם בעל היה חפצו מתמלא. ישנם שרשים משתנים במובניהם לפי הבניין: השריש ושרש, תעב-בחילה, והתעיב-נתפס לשנוא ועשהו בודון, התמכר-הציע עצמו למכירה, ונמכר-מכירה גמורה, ראה ב-שמחה לאיד, לבד מן הפונה אל הראייה ממש כגון לראות בטובת בחיריך.

הוא מציין כמה עובדות וכללים בשימוש הלשון. לדעתו יש במקרא חזרות וכפל מלים ללא צורך, כגון כי כל העדה כלם קדושים, כל מלכי עמים כלם, את ה' צבאות אותו תקדישו, אין כסף נחשב למאומה. [באמת יש לתמוה, שלא הרגיש בתוספת המובן היוצא מן החזרות] לפעמים הלשון מפרטת ולפעמים היא מקצרת: חוטב עציך וחוטבים, שואב מימך ושואבות, ה' זכרנו יברך יברך, תבורך מנשים יעל... מנשים באוהל תבורך, וכפל הענין במלים שונות: מי פעל ועשה, בראתיו יצרתיו אף עשיתיו, ויגוע וימת, וטמא עד הערב וטהר, עיף ויגע, לדוגמה לנטייה להמשך את הקישוט הזה הוא מביא שני חצאי שורה של הנגיד: מרומם את עלי כל שיר ושירה, וגם גלית ישרה בלי צניף ומצנפת.

יש שהמקרא משמיט את השם ומסתפק בתואר, למשל, הולך את חכמים יחכם. ובדורו [למעשה הוא עצמו] כותב בשיר: שבתי ותלתלי זמן לא שבו!; בעצם, תלתלים תואר לקוצות, ולצורך המשקל כתב את התואר והשמיט את השם. "יש רבים במקרא מן השער הזה; את אשר תמצא ממנו השתמש בו, ואם לא מצאת אל תקיש". מעניין שגם בהופעה שכחה כזאת איננו זו

משיטתו. הוא מדבר קשות את המפרידים מלים שאין להפריד ביניהן. המשוררים כותבים קט בלי כמעט אם כי היא גרורה כמו קביח-שקיה או חסן-בסן בערבית. אין לכתוב גבות בלי עינים, בבת בלי עין, מחלפות בלי ראש, שמורות בלי עינים ומורשי בלי לבב. "אין להפריד כלל אף באחת מאלה", הוא מכריז. יש זיווגים במקרא של מלים שאינן בנות גורה אחת, כמו מוצאיו ומובאיו, הורו והוגו מלב. יש מקבילות לשימוש זה בערבית: אלעשאיא ואלגדאיא. וגם בלשון רבותינו הוא מוצא מליח ומדיח במקום ממליח. הקורא את פסקיו ומכיר את שירתו יודע כי לא רק באחרים גער כי אם גם בעצמו. יש חטאים רבים בדיואנו נגד כלליו ומשפטיו. רצוני לסיים בשני סעיפים מספרו שהוא מבאר בהם סיבת הדבר:

כל העניינים שנוכרו למעלה ואשר יבואו אחריהם אי אפשר לו לאדם, כשהוא יוצר שיר או מחבר דרשה או כותב מכתב, שלא להשמיט אחד מהם, ולהיות משועבד לאזהרותיהם לגמרי, כי היא דרך טרשים ומעשה קשה. ולא הוריתי לך אלא מקצתם, ולא העירוני אלא על פתותים משללה שיהיו לך לשמרה ולנצרה לאשר לא ימרוד בעסק הזה שהם כיסוד לבנין, ולפי שיעור בטחוננו ומעלתו קבע מה שתרצה מגובה הגג. ואם תשווה את המגמות לגנד עיניך ומול לבך, ותזכור את יתרונותיהן ואת זכויותיהן, ותישמר בתביעותיהן ובקשייהן, תהיה בטוח ממה שנפל בו וולתך. ואשרי הלוקח מוסר מולתו. ואם תקשט את יצירתך במה שאפשר מפרן / ותפאר אותה במה שנוח מעדן, / יצא שירך מן המיאוס מרוחק / ומן הכשלון מגותק. / ואז יפעל בנפשות השלמות / מה שיעשה המטר במיטב השדמות, / ויגדל בעיני המשכילים, וייכבד בלבבות הפקחים, / ויתנו לו את ראש המעמד / ויודו שמעצבו יחיד ומיוחד". אכן נאמר: דברים היוצאים מן הלב נכנסים אל הלב, ואם לא יצאו מן הלב לא יבואו אל האוזן.

אולי יאמר לי האומר: השמרת בחיבוריך את הציוויים האלה שהזכרת ונשמרת מן המכשולים שתיארת, וניצלו חיבוריך מכל מום וניקו מכל פגם? הרי התשובה לא, כי אני יודע עצמי חוטא מפני כמה טעמים: מהם רוע יצר כל בשר וסטיית רוח החי המדבר בהשתנות המזגים ונטייתם; והשקול איננו בנמצא. וכן אמר אחד מהם: פלא הוא שאתה מבקש אצלי אופי שקול וטבע מיושב, ואני מורכב מהפכים, ועוד, שהחיבורים המצואים בידי יש מהם שחיברתים בימי שכרון העלומים והרווחה, כלומר החיים נעימי הנעורים, ועדיין לא הייתי אז אדון על עצמי, ויצא חלק ממנו עתים מצליח עתים נכשל, ונשמט מתחת ידי ואי אפשר לי לתקנו. ואם לא תשביעהו טענתי / ולא תשכנעהו אמרתי, / ואדרבה יאמר לערער עלי שציויתי להיזהר ממה שהתרתי לעצמי בחלקו, אומר לו מה שאמר אחד הפרושים: בני אדם, לו לא הוכיח אתכם אלא מי שאין בידו חטא, כי עתה לא הוכיח אתכם איש מעולם. ואיש אחר מן המסתגפים אמר: אל ינעם אתכם הרע ביותר שתשמעו עלי מלקבל את הטוב אשר תשמעו מפי. וסוקרטס האלוהי אמר בצוואתו: מנוע אל ימנעך קוצר ידו במעשים של המוכיח מלהתועל בתוכחתו. וזה בתכלית הכושר לכל הדן ביושר.

לא התכוונתי אלא למסור את משפטיו ואת מצותיו של רמב"ע בעניני הלשון ותנאיה. אבל קשה לי להעלים את רגש הפליאה על הדמות הזאת. שירה ופיוט בעברית, יראת שמים שזיכתה אותו בכינוי הסלח, שירי ציון וכיסופי גאולה מכאן, והתערות עד למצב של טמיעה כמעט במסורת הערבית - ערבית, לא רק איסלאמית, - מכאן. הוא מביא מן הקוראן ומן המשלים הערביים, גם כשפסוקים או מאמרים מעולמנו עומדים לרשותו. וכבר עמד המנוח שמחוני על כך. ייתכן שהפיוט ושירי ציון אינם יותר מ"נוסח" שהיה מקובל בימים ההם. ואולי יש דמיון, למרות ההבדלים העצומים בין אדם כרמב"ע בדורו (ואפשר שהיה לפה לדעות ולרגשות של

משכילים אחרים בני דורו) ובין הטיפוס בדורותינו באירופה המערבית ובאמריקה, שהוא יהודי חרד ונאמן למסורת ההלכה, ואף על פי כן בן נאמן, גם מבחינה פסיכולוגית, לסביבתו ולתרבותה. אתמהא.

ג. הא' בן-חיים: בישיבה האחרונה היה ויכוח גדול על המלה "אייש". העמדנו ועדה מתוך תקווה, שהועדה תציע הצעה מוסכמת. אבקש מן הא' מדין שיביא בקצרה את דבר הוועדה.

הא' מדין: אני מזכיר בקצרה, מה נתחדש בישיבת המליאה ומה נעשה בעקבותיה. כאשר הובא לדין אחד המונחים במילון מונחי הקשר והאלקטרוניקה – attended station, נתעוררה שאלה לא רק על מונח זה, אלא על שימוש הפועל המחודש המהלך בציבור "אייש" והתואר "מאויש" ושם-הפעולה "איוש". הדעות היו חלוקות בדבר כשרותו של חידוש זה בכלל. העניין נמסר לוועדה מטעם המליאה ובה שלושה חברים: ה"ה ברוידא, צרפתי, רבין. ועדה זו התכנסה ביום א' בסיוון והומינה לדין את כל חברי האקדמיה המעוניינים בכך, ואמנם באו לישיבה הא' ייבין, שלי ואני, מלבד חברי הוועדה הנבחרת. קיווינו שנצא משיבה זו "לאחר איוש", אבל לא הגענו לכך.

הוועדה אינה יכולה אלא להציע שלוש הצעות, והן נשלחו לכל החברים בהודעה למליאה. הוועדה הביעה את דעתה, כפי שכבר נאמר גם במליאה, כשישיבה זו תימסר רק הודעה. כיוון שהודעה עדיין איננה הכרעה, הרי שהודעה זו מצריכה הצבעה. הואיל והדיונים היו בישיבת המליאה הקודמת, וכל מה שהיה יכול להיאמר – נאמר, מציעה הוועדה, שכאן לא ייערך דיון, אלא תישמענה הנמקות מפי חברי הוועדה המיוחדת, כל אחד להצעתו. ואלו הן ההצעות:

הצעה א: להכשיר את הפועל "אייש" ואת התואר ושם-הפעולה הנגזרים ממנו ללא כל הגבלה.

הצעה ב: לקבוע את שימושו של פועל זה רק למשמעויות הבאות:
 אייש – הציב אנשים (במקום או במתקן מסוים)
 אויש – (מקום או מתקן) צויד באנשים
 הפועל משמש רק בביטויים טכניים מוגדרים, כגון מונחי הצבא, הטיס והספנות, ולא בשימוש כללי להוראת גיוס כוח-אדם, מינוי אנשים וכדומה.
 אין לומר, למשל: "מנהל התיאטרון אייש את הלהקה"; "כדי לאייש את בית-הספר התקבלו שלושים תלמידים בכל כיתה"; "איוש המושב כולל מאתיים עולים מארגנטינה"; "הגדוד היה מאויש באלפיים חיילים".

הצעה ג: לפסול את הפועל "אייש" מטעמים עקרוניים ומעשיים כאחד. לצרכים המיוחדים, שאי אפשר להיעזר בהם בפועל מן הפעלים הרבים שבעברית בהקשר מתאים, ובמקום שיש הכרח ביחס אקוואטיבי – ישמשו קודם כול הפעלים: צות, הושב.
 לפי זה ייאמר:

א. עמדה מצוותת, חללית מצוותת (כדרך הפועל "אכלס" – "מאוכלסת") (וכבר נמצא בעיתונות, עי' אבן-שושן).

ב. קתדרה מושבת, טיל מושב, עמדה מושבת (ע"ד "והושבתי את הערים" יחזקאל לו, לג; "האומר לירושלים תושב" ישעיה מד, כו; "וערים נשמות יושיבו" ישעיהו נד, ג).

ואין צ"ל, שיש עשרות אפשרויות להשתמש בפעלים שונים, אם אין הכרח ביחס תחבירי אקזאטיבי: "להציב אנשים לעמדה" או "...בעמדה"; "להפקיד על הקתדרה"; "להקצות", "למנות", "לתפוס", "למלא" וכו' וכו'.

הא' בן-חיים: ברור, שלא יהיה ויכות. ואף על פי שההצעות כתובות, ניתן אפשרות לבעליהן לומר את דעתו ולנמק אותה.

הא' רבין: רצוני לומר, שאיני רואה כל פגם בפועל אישי או בשם הפעולה איוש. יש הרבה מלים כאלה. איני סבור, ש"אישי" הוא גרוע מהרבה מלים, שוועד-הלשון או האקדמיה יצרו במרוצת הזמן.

הבעיה היחידה, שאני רואה אותה, היא תחום השימוש של המלה "אישי". במהלך הדיון ניסיתי להעלות הצעה בדבר הגבלת השימוש ב"אישי" לתחום מסוים, היינו – להשתמש במלה "אישי", ובעיקר בתואר "מאישי", לגבי מתקן שיש להציב בו בני אדם – בניגוד למתקן, שאין צורך או שאי אפשר להציב בו בני אדם לשם הפעלתו. בדיון נוכחתי, שאי אפשר לנסח את ההבדל בין זה לבין שימושים אחרים בצורה מניחה את הדעת. הגעתי לכלל מסקנה, שאם אותה ועדה, שחבריה הם אנשים הרגילים להבחנות מדעיות-לשוניות, אינה יכולה להגיע לניסוח התחום המסוים של "אישי", אין לצפות שהקהל הרחב יוכל ללמוד, מתי כשר לומר "אישי" ומתי לא. ואולם לא נשאלנו אלא על מתקן מאויש. אנו יכולים לומר, שהמלה כשרה, ואנו מאשרים אותה כחלק מאותה רשימה שהיא מופיעה בה לגבי תחנת שידור או ספינת חלל, בלי שנביע דעה לגבי שימושים אחרים, שלא הופיעו לפנינו, ואין אנו חייבים לטפל בהם.

ברור לכולנו, שיש בכך הודאה בשתיקה, שבארץ אומרים "לאישי משרה", ושלעת עתה אין לנו הצעה טובה יותר איך לומר זאת. אני מציע, שברשימה שהובאה לפנינו נאשר את המלה "מאוישת" או את הפועל "אישי" בשימוש זה, ולא נביע דעה על שימושים אחרים.

הא' צרפתי: הצעתי להשתמש בפועל איש על צורותיו השונות, אבל להגביל את השימוש בו. איני יודע, אם הדבר מתיישב עם דרכי עבודתה של האקדמיה ותפקידיה. לי נראה, שמלבד התפקיד להציע לדוברי עברית מלים חדשות, צריך גם לחנך את האנשים, כיצד ישתמשו בהן. לפעמים אנו נרתעים מלחדש, שמא לא יהיה השימוש נכון. והרי זה כאילו אמרנו למי שמיצר יין טוב, שלא יעשה כן, שמא ישתו האנשים וישתכרו. צריך לחנך את האנשים כיצד לשתות. יש למצוא את הדרך, שגם בעברית יהיו רבדים שונים של סגנון: לשון משרדית, לשון טכנית, לשון ספרותית, וכו'. הצעתי, שיאושר הפועל בביטויים טכניים, ולא בלשון הכללית. היום השימוש נעשה רווח בעיתונות. מצאתי, למשלי ב"הארץ" (18 במאי 1972) שהכנסיה הרוסית מאפשרת לאנשיה "לאישי משרות כמורה במחוזות שמחוץ לברית המועצות". זוהי דוגמה מובהקת, כיצד אין להשתמש בפועל. צריך להשתמש בו לצרכים טכניים מוגדרים.

הא' ברזילאי: הואיל ואני במיעוט בוועדה, אבקש רשות להאריך במקצת, ואם תאריכו רוחכם, אולי אוכל לקצר דבריי.

שמענו מפי הא' רבין וצרפתי, שזו הצעה טובה. בישיבת המליאה הקודמת שמענו, שיש כאן

דבר שנשתרש, שהעם קיבל אותו. אני רואה בזה טיעון מסוכן לאקדמיה, דרך פסולה, שהרי אין לנו עסק בעם מנובש בעל מסורת רצופה; אנו פועלים בתוך עם העשוי טלאים טלאים, ואין תווית המדינה מחפה ומכסה על העובדה הזאת. העם זקוק להדרכה. לפיכך הנימוק, שדבר שנשתרש, אינו נימוק. ראשית, השרשים אינם עמוקים כלל. שנית, ראינו הרבה דברים שנשתרשו לשנים, ואחר כך נעלמו, בין שפסלה אותם האקדמיה ובין שנעקרו בעזרת בעלי לשון בעיתונות. אפילו העיתונאים – ואמנם חלקה של העיתונות בהפצת לשון קלוקלת רב – גם הם מוכנים להאזין; הטובים שבהם מתוך הבנה, והאחרים מתוך חוסר ודאות.

בקשתי היא, שתתגבר האקדמיה על רוח נכאים וייאוש זו שמלכתחילה. אכן – וזה עניין לדיון מיוחד – דרושים לה לאקדמיה כלים, שיאפשרו לה להתערב התערבות מהירה יותר במאורעות ובתהליכים השלייליים בחיי הלשון. עד כה, לצערי, אין האקדמיה ערוכה לכך. אין היא מסוגלת לפעול במועד ובעוד מועד. ידיעת הלשון שטחית היא בגלל מצב ההוראה בבית-הספר. לפיכך שימושים וחידושים שטחיים ומפוקפקים לא זו בלבד שהם נקלטים, אלא הם הולכים ומתפשטים מעבר למטרה שלשמה נתחדשו ונולדו ממורי לשון אלו.

איסורו של המפוקפק – ובמקרה שלפנינו מציעים לנו לאשר דבר שהוא, לדעתי, לא מפוקפק, אלא פסול מעיקרו – קרוב שיביא לידי בלימה, ואולי, בסוף לידי עקירה; הכשר, ואפילו חלקי, חשש שיביא בעקבותיו אילוח מסוכן.

אני חוזר ואומר, כי "אייש" לתרגום "to man" אינו ברוח העברית, יתר על כן, הוא למורת רוחה. וכאן, בעצם, אין הבדל בינה לבין לשונות אירופה. שום לשון אירופית, חוץ מן הגרמנית, לא הלכה כאן אחרי האנגלית ולא תרגמה to man תרגום מילולי. בצרפתית המלה to man מתורגמת במילון garnir d'hommes וכן armer, servir; באיטלקית – בצי equipaggiare, ובצבא fornire di guarnigione; ברוסית 'stat' (נשק); 'zanat' (עמדות); 'ukompletirovat' ličnym sostavom. בכל אלה אין תרגום מילולי, ואין זכר לגוירה מ"איש". בגרמנית בלבד – bemannen, ואף שם אני מוצא (במילון משנת 1970) סיוג לשימוש ימי וצבאי גרידא.

אפילו באנגלית ובאמריקנית אין to man משמש אלא בשימוש ימי וצבאי, ולעתים בייצור, אך אינו מצוי כמעט בשימוש כללי בספרות ובעיתונות, ובעלי טעם לא יזקקו לו.

מדוע עלינו לפרוץ בלשוננו פרצה זו, שכל לשון נשמרת מפניה? דרך זו, של יצירת פועל משם-עצם "איש" כדי לתאר הושבת מקום באנשים, לשם שמירתו או הפעלתו, היא דרך שאין אנו מוצאים כמותה בלשון העברית – לא משורש זה ולא משום מלה המסמנת בעל-חיים. כשאתה קורא או אומר בעברית מלים כגון "אייש", "אנש", "בהם", או מה שמביא מילוננו של כנעני בשם אהרן צייטלין "מְלֶאךְ", אתה חש מיד, שפירושן של מלים אלו לשוות תכונות אדם, או בהמה, או, להבדיל, מלאך, או להפוך משהו לאדם.

אילו היה הדבר טבעי ללשון העברית "לאייש עמדה" או משרה, בוודאי היינו מוצאים נגמה זו לובשת צורה בתולדותיה הארוכות של הלשון העברית. מן הסתם היינו מוצאים – או היה מותר להמציא – צירופים כגון "לִכְהֵן את הַעֲזָרָה", במשמע למלא את העזרה כוהנים; "לְמַלֵּךְ את הספינה" – להציב מלחים בספינה; "לְזַקֵּף את השער" – להעמיד זקיסים בשער; "לְחַבֵּר את האקדמיה" – למנות חברים לאקדמיה וכו'.

אולם פתח ישועה צר מצוי לנו, ולדידי הוא מספיק לצורך זה, שהרי נצטרך להשתמש רק בתחום הנידון. בשעה ששם-העצם המסמן את היחיד, כגון "איש", "אנשים", מאבד את יחידותו ונבלע בשם-עצם קולקטיבי כ"אוכלוסים", הרי יש בו משהו מתכונת הפשטה, וכך נוצרת אפשרות להשתמש בו למילוי כמותי, להוֹשֵׁבֶת מקום. כך נוצרה המלה "לאכלס", וזו דומני דוגמה יחידה למעשה. במדרש רות רבה א' אנו מוצאים "כמה חיילות אני יכול לחייל, כמה גייסות אני יכול לגייס" – ואולם, כאן זה על דרך לכנס כנסיות, לצרף צירופים וכו'

ולפי זה, וכמובן, אי אפשר לחייל עמדות, כלומר להציב בהן חיילים. לעומת זה "חייל" של צה"ל – במובן הכנסתו הפורמלית של אדם לצבא, עשייתו לחייל – כשר הוא, כשם שכשר עקרונית "לאייש" במובן לעשותו לאיש.

ובמתכונת זו של "אכלס" יש מקום לאשר לשימוש זה – ככונה איני אומר לחדש, כי המלה כבר מצויה במילונים – את הפועל "צָנַת" שגזור משם-העצם צָנָה. על דרך זה ייאמר, לפי הצעתי, "תחנה מצוותת", "עמדה מצוותת" (לרבות מקום שיש איש אחד בלבד, ויהא זה כ"צוות" של איש אחד).

ויש עוד אלטרנטיבה של קדמונים, ואין צורך אלא לתת לה מהלכים. ביחזקאל לו, לג נאמר "וְהוֹשַׁבְתִּי אֶת הָעָרִים"; בישעיה מד, כו נאמר "ירושלים תושב"; בישעיה נד, ג נאמר "וערים נשמות יושבו". מכאן – תחנה מוֹשְׁבָת, חללית מוֹשְׁבָת.

לדעתי יש להחליט על כפל אפשרויות זה, או להכריע ביניהן. ויש לפרסם את ההחלטה ולדאוג להבאתה לשימוש. הפתרון "להושיב" או "לצוות" יספיק – ואני אומר זאת גם על דעת מר שלי – לכל הצרכים האפשריים. עם זאת יש לזכור ולהזכיר לציבור כי אף הצעות אלה יפות לתכלית מוגדרת של שימושים טכניים, בעיקר צבאיים וימיים. יש לקוות, כי לאט לאט הן תמלאנה את מקום "אייש" להקדמת התפשטותו הפאראזיטית. הנה ב"מעריב" אנו קוראים ושומעים "איוש משרותיו של השר מ"ח שפירא ז"ל", וב"דבר", כי "עד לשובה של ראש הממשלה... לא יטופל באיושו של תיק המשפטים". לפיכך יש ללוות את ההחלטה גם בהוראות ודוגמאות חיות לשימוש מחוץ לתחום המוגדר שהזכרנו.

הא' בן-חיים: יש שתי הצעות מפליגות: האחת – לקבל איש ללא כל הגבלה וללא סייגים.

הא' רבין: הצעתי היא לקבל את המלה במילון שלנו בצירוף "תחנה מאוישת", בלי להביע דעה על שימושים אחרים בפועל "אייש".

הא' בן-חיים: אני רואה שאין מי שמגן על הצעה א'.

הא' ייבין: בוועדה דובר בהחלט על איש בכל השימושים.

הא' אורבך: גם אם פרופ' רבין משנה את דעתו ומעלה הצעה חדשה, ההצעה קיימת.

הא' מדן: בוועדה הייתה הצעה זו לא רק של פרופ' רבין.

הא' ייבין: אפשר להצביע על ההצעה בלי לנמק אותה.

הא' בן-חיים: לפנינו שלוש הצעות: האחת – להכשיר את השימוש ב"אייש" בכל הנסיבות; השנייה – לאסור את השימוש ב"אייש"; והצעה שלישית – שהיא מעין פשרה – לאשר את הפועל "אייש" בהגבלות.

8 – בעד ההצעה להכשיר את השימוש ב"אייש" בלי סייגים הצביעו

9 – בעד ההצעה לאסור את השימוש ב"אייש"

13 – בעד ההצעה להגביל את השימוש ב"אייש" לטכניקה עם הסברה מתאימה –

ההצעה לסייג את השימוש ב"אייש" לטכניקה – נתקבלה.

הא' בן-חיים: תהיה הסברה מתאימה, ש"אייש" מותר בנסיבות מסוימות, לשימוש בטכניקה בלבד, ואין להפריז בכך.

יש שאלה אחרת לגבי המונח הטכני "תחנה מאוישת".

הא' רוזנטל: כלום לא יהיה טעם לקיים הצבעה חוזרת? משהכשרנו את המלה "אייש", היא כבר קיימת. אולי אפשר לתת לה להתפתח באופן חפשי.

הא' מייזלש: attended station פירושה, שזו תחנה שבה נמצא אדם באותו רגע.

הא' איתן: ההגדרה של attended station אינה אומרת, שתחנה זו נקראת כך רק בזמן שיושב שם אדם, אבל הכוונה לתכונה קבועה של התחנה. "תחנה מאוישת" פירושה - תחנה, שיושב בה אדם.

הא' בן-חיים: אני מעמיד להצבעה את המונח "תחנה מאוישת".

כעד המונח "תחנה מאוישת" הצביעו - 9
נגדו - 7
המונח "תחנה מאוישת" נתקבל.

הא' רבין: נאמר, שיותר להשתמש במלה "אייש" בטכניקה. אני מבקש לשמוע הסבר, כיצד להשתמש בה.

הא' בן-חיים: בטוחני, שאותה קבוצה של אנשים תנסח דברי הסבר מדויקים לשימוש במלה זו.

הא' שלי: ההצעה הייתה לסייג זאת למונחים צבאיים וימיים בלבד.

הא' ייבין: כאן כתוב: ביטויים טכניים מוגדרים.

ד. הא' בן-חיים: קיים ויכוח של שנים על שמות הציפורים ממשפחת הנשרים. נאפשר היום לנמק את הדעות השונות.

הא' איתן: הרשימה של עופות ארץ-ישראל נתפרסמה בשנת תשכ"ה. לפני כן אושרו כל השמות שבה - חוץ משני שמות אלה וקבוצת שמות מורכבים, הכוללים את שני השמות. בערכים האלה הציעה הוועדה את השם המקובל נשר ל-Gyps ואת השם עיט ל-Aquila, והמליאה לא קיבלה הצעה זו. העניין חזר לוועדה, וזו עיינה בעניין בשתי ישיבות בצירוף חברים נוספים של האקדמיה. גם בישיבות אלה לא באה הבעיה על פתרונה, אלא שהוצעו כמה הצעות חדשות והוחלט לדחות את פרסום הערכים, הכוללים את המלים האלה.

אני מבקש להזכיר כמה הצעות, שהוצעו בישיבות הוועדה. ד"ר ורנר וד"ר דור, הנמצאים עמנו, הציעו לקרוא ל-Gyps - "הנשר הקָרָח", ובניתיים ראינו, שגם מר ברגרין במחקרו תומך בהצעה זו. אני מציע, שנצביע תחילה על שם זה, כי כאן, כנראה, לא יהיה קושי מיוחד. מלבד זאת הציע ד"ר ורנר לשנות את שם המשפחה מ"משפחת הבויים" ל"משפחת הנשריים". הואיל ואנו נוהגים חרות בקביעת שמות המשפחה, אנו יכולים לגזור שם זה מכל אחד מבני המשפחה. עם שינוי שם המשפחה ל"משפחת הנשריים" במקום "משפחת הבויים" יחול השם "נשר" על כל הסוגים שבמשפחה, ואם כן, מי שיוסיף, לפי הרגלו, לקרוא "נשר" ל-Aquila, לא ישתבש שיבוש חמור. הכוונה לשימוש לא-מקצועי, כי בזואולוגיה צריך להיות שם מיוחד ל-Aquila.

הא' קוטשר ז"ל, שהשתתף בשתי הישיבות והיה פעיל מאוד בהן ואף הכין חומר רב, קיבל מצד אחד את הצעת הוועדה, ש-Gyps יהיה "נשר", ול-Aquila הציע את המלה "ער", שהיא תרגומה הארמי של "פרס" בס' ויקרא.

הא' בן-חיים, שהשתתף באחת הישיבות, הצייע ל-Gyps "הנשר הקרח", ול-Aquila "נשר" בתוספת שם לוואי. אחת ההצעות הייתה לקרוא ל-Aquila "הנשר המלכותי".

זו הייתה גם דעתו של הא' יבין, אלא שהוא גם הביע את המשאלה, שיימצא שם אחר גזור משורש "נשר" כדי שלא לנתק את המסורת לקרוא ל-Aquila "נשר".

עשינו גם פעולה אחרת: שלחנו שאלונים למאה מורים לזואולוגיה בבתי-הספר בכל הארץ וקיבלנו תשובות מ-60 מורים. השאלה הייתה: מה אתה נוהג בהוראה – מה שם אתה קורא ל-Gyps. ומה ל-Aquila. 59 מבין 60 המורים המשיבים כתבו, שהם רגילים ללמד ש-Gyps הוא "נשר", ו-Aquila – "עיט". הייתה בשאלון גם שאלה נוספת: היכן למדת שימוש זה? התשובה בדרך-כלל הייתה: למדתי בבית-מדרש למורים או באוניברסיטה או מתוך ספרות מקצועית לזואולוגיה. מורה אחד ענה: אני נוהג לקרוא ל-Aquila – "נשר", ול-Gyps – "עיט", וכך למדתי בגרמניה.

פנינו גם אל עיתונאים מכל מערכות העיתונים. קיבלנו 12 תשובות; מהן 7 שכתבו, כי לפי דעתם או מנהגם Gyps הוא "נשר", ו-Aquila הוא "עיט". אחד העיתונאים הוסיף, כי ב"מעריב" יש הוראה לנהוג כך.

הא' דוך: הנשר נזכר 28 פעמים במקרא. מאלה 24 פעמים הוא מכוון ומתאים רק ל-Gyps: למרחוק עניו יביטו (איוב לט, כט); כנשר יטוש עלי אוכל (איוב ט, כו); אם-על-פיך יגביה נשר וכי ירים קנו סלע ישכון ויתלונן (איוב לט, כז-כח); קלים היו רודפינו מנשרי שמים (איכה ד, יט); כאשר ידאה הנשר (דברים כח, מט) – הרחיבי קרחתך כנשר (מיכה א, טז). במקרא הבחינו וקראו ל-Gyps, שהוא הגדול, בשם מיוחד: נשר. ואילו ל-Aquila, הדומה ליתר הדורסים, והוא כלול בשם "דיה", לא קראו בשם מיוחד. גם בערבית עקאב הוא שם כולל לכל הדורסים הגדולים, והנשר נקרא נֶסֶר.

רבי איסי בן-יהודה אומר: מאה עופות טמאין יש במזרח וכולן מין איה הן (חול' סג ע"ב). גם המורה לטבע מתקשה להבחין בין Aquila לבין דורסי יום אחרים. לעומת זאת הנשר מיוחד. בתלמוד מתייחסים לנשר כאל עוף רחמן, כי הוא אוכל נבלות ואינו דורס: יבוא נשר שהוא רחמן (ירוש' פאה א, א).

הנשר (Gyps) היה אהוב ומקודש על הקדמונים. גם כיום מקודש הוא ונחשב למלך העופות. כך בהודו ובאמריקה הדרומית. רק הנשר מקנן במושבות ובסלעים: ידאון נשריאי לקניהון (עיר' נג ע"ב), והיה מקום שנתקרא "קן נשריאי" (ר' השנה כו ע"א). הנשרים נזכרים ברבים. כאשר נשר (Gyps) רואה נבלה ויורד עליה, באים בעקבותיו נשרים הנמצאים במרחק עשרות ק"מ ואחרים באים בעקבותיהם וכן הלאה. ברור, כי ביאליק "באגדת שלושה וארבעה" כיוון בשם "נשר" ל-Gyps.

העיט (Aquila) בודד בארץ ומקנן על העצים. העיט במקרא הוא שם כולל לאוכלי נבלות, אבל כיוון שכיום אין אנו משתמשים בו, השם נותר פנוי, והוא כבר נתקבל על הכול לציין Aquila. אין זה מפריע, שהוא נזכר במקרא כאוכל נבלות, כי הוא אמנם גם אוכל נבלות. יש להתחשב בנתינת שם – באלה המשתמשים בו. הזואולוגים משתמשים בשם, ולאחרים, עיתונאים וסופרים, לא חשוב השם ואינם מדייקים, אך לזואולוגים חשוב השם.

וכבר נאמר: אמר רבי יצחק, עוף טהור נאכל במסורת. נאמן הצייד לומר עוף זה טהור... בעי רבי זירא: רבו חכם או רבו צייד. תא שמע דאמר רבי יוחנן: והוא שבקי בהן ובשמותיהן. אי אמרת בשלמא רבו צייד שפיר, אלא אי אמרת רבו חכם, בשלמא שמייהו ומיר להו, אלא אינהו מי ידע להו. אלא לאו שמע מינה רבו צייד שמע מינה (חול' סג ע"ב).

האחזקתיה ללשוו העברית - מוגו בוכיות יוצרים

הא' ורנך: בעצם מה שאני רוצה להוסיף – וזהו בעיקר הערה לסדר-היום עם הנמקה. אני חושב, שהיינו צריכים לשמוע לפני ההצבעה – ואולי לפני שדיברנו על כך – את הקריטריונים, שלפיהם עומדים להחליט ולהצביע. אני זוכר עדיין – ואילו לא זכרתי, הרי הפרוטוקול קיים – מה שקרה לפני שמונה שנים, כאשר התחלפו הקריטריונים תוך כדי דיבור. קודם אמרו, שיש ללכת לפי התנ"ך – ואז החל ויכוח מהו "נשר" בתנ"ך. כאשר התברר, שהרוב נוטה להסכים, שנשר בתנ"ך הוא Gyps, Geier, טענו, שזה היה בימים שעברו, ועכשיו צריך ללכת לפי מה שמקובל היום. הא' ייבין סיפר, כיצד הוא למד בבית הספר ש-"נשר" הוא Aquila. מסרתי תחזית, שלפי דעתי אם ייעשה סקר יתברר, שכבר מקובל היום בהוראה, שהנשר הוא Gyps, Geier, ואילו Aquila הוא עיט, ומונחים אלה נתקבלו כעובדה בבתי-הספר. ואז הצינו לשנות את הקריטריונים ואמרו: טוב, אכן זוהי תרבות של כמה עשרות בשנים. אני הצעתי לחכות עוד כמה עשרות שנים, כדי לחזק זאת. ועוד אמרו, שאין זה עומד כנגד תרבות בת אלפיים שנה בגולת אירופה. אך לא זה הקריטריון. צריך להתחשב גם במה שקרה בגולת תימן, ששם הנשר הוא Gyps, המסלק נבלות, שהוא דמות חיובית.

בסופו של דבר חזר הנושא לוועדה, ושוב ללא קריטריונים שלפיהם רוצים להחליט. אני מבקש לדעת, לפי איזה סעיף בחוק אני צריך לדבר, ולמה עלי לכוון את דבריי. למעשה כיוון ד"ר דור את דבריו לרוב הקריטריונים האפשריים. אני, לעומתו, חושב, שהקריטריון העיקרי – והוא אינו אחד מאלה שמניתי עד עכשיו – הוא התחזית לעתיד. אני חושב, שיותר מכול צריך לנהוג לפי התחזית של העתיד. והתחזית לעתיד היא, שאם היום ציבור המורים בארץ וציבור הכותבים בארץ משתמשים בשם "נשר" ל-Gyps, ובדרך כלל גם בשם "עיט" ל-Aquila – הרי הנכדים שלנו לא יכתבו על "נשרי רומי"; ואפילו אם אחדים מהם יכתבו על "נשרי רומי" – מעטים מהם יקראו על כך. זה צריך לעניין אותנו יותר מאשר זיכרונות על העבר.

אני מקווה, שלא תמצאו קושי לאשר את המונח "נשר" ל-Geier, Vultur, Gyps. אני מבין, שהמונח "עיט" ל-Aquila יש בו קושי יותר גדול. לכן אני רוצה להסביר את המערכת הסיסטמטית ומהו היחס שבין השמות, כאשר משתמשים בהם בוואולוגיה – וזה מקביל למה שקורה בבוטניקה – אנו מכירים מינים, שהם חבורים יחד לסוג. התן והכלב שניהם שייכים לסוג אחד. Gyps הוא מין אחד בסוגו. במקרים כאלה אנו נוטים בדרך-כלל לתת שם בן מלה אחת, אף כי לפעמים נותנים שם ושם-תואר, שמה יצטרכו להבחין בין מין זה לבין מין אחר שיתגלה בחו"ל.

לו קראנו ל-Gyps "נשר קרח", היה אפשר לכתוב במילון "נשר קרח", ורוב האנשים יאמרו "נשר" סתם. לעומת זאת, בסוג של Aquila יש מינים רבים, כל אחד מהם נקרא Aquila עם מלה נוספת, שהיא שם-תואר.

שתי היחידות הללו עם עוד דורסים נוספים מכונסים במשפחה, וזהי משפחת הבזיים. אבל אנו חפשים, לפי הכללים שבידנו, לגזור את שם המשפחה מאותו שם הסוג שאנו רוצים. איננו חייבים לגזור את שם המשפחה מן הבז הקטן; אנו יכולים לגזור אותו מן הנשר הגדול. מי שאינו מדקדק, יכול להשתמש בצורת היחיד של שם המשפחה לציון כל בני המשפחה.

אני סבור, שאם תתקבל הצעה זו, זה יקל באופן שימושי לא רק על קבלת "נשר" ל-Gyps, אלא אפילו על קבלת השם "עיט" ל-Aquila, משום ש-"נשרי רומי" יישרו בנים למשפחת הנשריים. הסיבה העיקרית בזכות קבלת עיט ל-Aquila היא: מצד אחד, זה כבר נכנס לשימוש, ואינו מהווה שום סתירה, ומצד שני – המבקשים לראות ב-"עיט" התנ"כי מטבע לשוני פגוי, עליהם לדעת שהוא אינו פגוי לגמרי, כי הוא משמש לכלל הדורסים, והוא די פגוי כי שימוש זה אינו דרוש לנו כיום.

הא' בן חיים: איני יכול להסכים לדברי פרשנות של ד"ר ורנר על מה שהיה עד עתה בדיוני האקדמיה על הנשר. עצם הצגת השאלה של חברינו הזואולוגים היא מוטעית, כי הוצגה כאילו ברור לנו שנשר הוא Geier, ואנו מחפשים עכשיו שם ל-Adler. לד"ר ורנר אני אומר, כי במקרא – ולא בגולה – יש שימוש עתיק של נשר ל-Adler. רק לפני 20–30 שנה קם זואולוג, אשר החליף את היוצרות. הסיבה היא ברורה: כי נמצא אי פעם במהדורה של המילון לתנ"ך של גוניוס "עייט" = áetoc, שהוא תרגום של נשר. נכון כי בספר מיכה מדובר בנשר קרח; ועל סמך פסוק זה מטים את כל שאר הפסוקים והמקורות ומחליטים כי נשר יהיה Geier. בכל המקורות הקדומים, לא רק בעברית, אלא גם בערבית וארמית האמת היא, שאין לנו שם מיוחד ל-Geier. הנשר שימש גם למלה Geier. שאר הפסוקים אינם מעידים על כך. הייתה לשון של חכמים, העיט נעלם, והיה העוף Adler באותה התקופה; ובכל זאת אין בה ובלשון חכמים עייט, כי אם נשר. האם הציפור נעלמה?

איני רוצה לחזור על כל מה שכתבתי בעניין זה, והחומר הוגש לפניכם. רק אומר בעניין המשאל. נערך משאל בין המורים. אילו באתם לשאול את הסופרים, הם היו אומרים אחרת. באתם ימים כתב טשרניחובסקי בשירו את המלים "עייט על הריך, ירושלים". כיוון שהיה ויכוח בשאלת הנשר / העייט, פניתי לטשרניחובסקי ושאלתי למה הוא התכוון. תשובתו הייתה:

"בתשובה למכתבו מיום 10.5.43 הגני להודיע לו, שאני התכוונתי במלה עייט לציפור Geier, Vultur. אני יודע מפני מה רוצים להכניס למילון את הנשר (קודם כל מפני הדמיון עם המלה היוונית), ואיני מסכים לדעה זו. שלך בהוקרה

שאל טשרניחובסקי

צריך לחלוק כבוד למסורת של דורות ולהתרחק מאטימולוגיות, שהיום הן נכונות, ולמחר יימצאו משובשות. המסורת, אפילו היא משובשת, היא חיה, ולעתים קרובות היא נכונה. בשאלה זו התווכחו חכמים בימי הביניים. ההצעה של נשר קרח הייתה של הרמב"ן, כאשר הוא דן בשאלה והעמיד את רבנו תם על טעותו.

אם אנו שואלים את עצמנו: כיום יש ציבור המשתמש בנשר. ומה לעשות? מישהו הציע שנקבל את הנשר באופן כללי, ובאופן ספציפי נתן להם תארים. אבל לבוא ו"להפוך את היוצרות", ולומר, שברור לגמרי שנשר הוא Geier, ועכשיו נחפש את העייט – זה לא ייתכן. אין פסוק אחר חוץ מהפסוק במיכה, שמשמע ממנו, כי הכוונה לנשר הקרח. השאלה שעמדה לפנינו הייתה, האם מותר לנו לתת לזואולוגים לעקור מסורת כללית בלשון. זו לא שאלה של קריטריונים מופשטים, ולא שאלה של מציאת שם חדש ל-Adler.

הא' ייבין: לידידי הזואולוגים רצוני לומר, שאיני זואולוג, ואיני רוצה להיכנס לפרטי הזיהוי הזואולוגי. אבל אני דורש מכם דבר אחד: אם אתם נאחזים במקרא, תיאחו בו בכל הנסיבות. אי אפשר לומר ש"נשר" במקרא הוא רק Gyps, ולכן צריך לקרוא ל-Gyps "נשר" – ומצד שני לומר: נקרא ל-Aquila "עייט" – בשעה שבמקרא כתוב: "יורד העייט על הסגרים". Aquila אינו אוכל נבלות. אני מבקש מכם קצת עקיבות. איני חושב שנוכל להימלט מן העובדה ש"נשר" במקורות שלנו – ולא חשוב אם רק במקרא – "נשר" משמש בתור Aquila. יש דרך אחת – לעזוב את ה"נשר", ולמצוא שמות אחרים. אך אני חושב, שזו דרך פסולה, ואו נשארת רק דרך אחת, שהציע הא' ברנגרין – לעשות הבחנה על ידי תוספת תואר: לקרוא לאחד "נשר קרח", ולשני – "נשר מלכותי". "נשר" סתם רק טעה, בייחוד במצב של היום, שאיש אינו יודע, מהי הכוונה ב"נשר". עלה על דעתי לומר, "נשר" ו"נשר קרח", ואחר כך נוכחתי דווקא מתוך אותו שאלון, שעלינו לתת הגדרה מסוימת קצרה ככל האפשר, ואולי נקרא לזה

“נשר המלך”, כדי להבדיל ולהדגיש, שהכוונה אינה למה שלימדו במשך חמישים השנים האחרונות שנשר זה Gyps. אני עומד על כך, שזה נכנס רק לאחר 1912. בזמן שלמדתי בבית הספר התיכון, היו הכול יודעים שנשר הוא Aquila, ולא Gyps. זאת לימדו אותי, כאשר הייתי בן שתיים-עשרה.

הא' ברנגרין: המתבונן במילוני המקרא המדעיים ובספרות הפוסקים יבוא לכלל דעה, שההצעה לקבוע ל"אדלער" (aquila, eagle, Adler) את השם המקובל במשך דורות ארוכים נשר, ול"גייער" (vultur, vulture, Geier) את השם נשר קרח היא הנכונה.

א) דעת כל המילונים המדעיים היא, שנשר שבמקרא כולל את שני המינים: גוניוס, מהדורה ב', 1823; גוניוס, תיאורוס, 1829; גוניוס-בוהל, מהד' י"ג, 1899, ומהד' י"ז, 1921; קיניג, 1922; בן-יהודה, כרך ח', בעריכת מ"צ סגל, 1930; קיהלר-באומגארטר, 1953, וגוניוס-דרייוור, 1966. המילונים שיצאו מן שנת 1899 כולם ראו את דברי טריסטרם, שקבע בשנים 1865-1884 כי נשר הוא griffon vulture (וסגל ודרייוור אף מזכירים את ספרו NHB, ומילון קוהלר-באומגארטר מביא גם את אהרוני), ובכל זאת קבעו כמו שקבעו. גוניוס-בוהל וקיניג (כמו גוניוס, מהד' ב', והתיאורוס) מתרגמים נשר Geier רק בשלושה פסוקים (מתוך 26 פעמים נשר שבמקרא): מיכה א, טו, הרחיבי קרחתך כנשר; משלי ל, יט; איוב לט, כו. ודרייוור אומר, שרק במיכה יש לנו ודאות, שהמדובר הוא על Geier, ובדרך כלל כולל השם את שני המינים. מה הם גימוקי טריסטרם? הוא כותב בזה הלשון:

There can be no doubt of the identity of the bird called *Nesher* by the Hebrews with the Arabic *Nissr* the Griffon Vulture, though rendered *Eagle* by our translators. Not only is this evident philologically, but the expression in Mica 1, 16 can only apply to the Griffon.

כבר הראו פרופ' טור-סיני ופרופ' בן-חיים, שאין לשורש של נשר שום קשר עם נשירה והראיה של טריסטרם מספר מיכה אינה מוסיפה ולא כלום על מה שידעו חוקרי המקרא הבלשנים לפניו.

פרופ' ישראל אהרוני סמך על דברי טריסטרם וקיבל את פירושו האטימולוגי המוטעה של נשר, ובספריו "תורת החי" השפיע על מורי הטבע, שגוררו אחר דעתו מבלי לבדוק אותה, והפירוש המסולף הזה הוכנס אל בתי הספר החדשים בארץ.

ב) בישיבת המליאה הסג של האקדמיה נשמעה הערה של פרופ' קוטשר ז"ל ושל מר הנמן יבל"א, שבעלי התוספות שוללים את הפירוש אדלער מן השם נשר, והמסורת העממית בטעות יסודה (ויכרונות האקדמיה, י"א, עמ' 226, 228).

הפוסק הראשון שהעיר על כך הוא רבנו תם (מאה י"ב), וגררו אחריו בעלי התוספות בחולין ס"ג, א, ד"ה הנץ; ר' זרחיה הלוי בהמאור הגדול לחולין ס"א, א, בשם ר' יעקב ז"ל; ובעל הנהגות מימנויות למשנה תורה, מאכלות אסורות, א, יד (שלושה אלו במאה הי"ג); רבינו ירוחם (מאה י"ד, דבריו מובאים בבית יוסף, יורה דעה, סי' פ"ב, ד"ה ומ"ש רבינו; ורשי כתב שאין לסמוך וכו'); ור' יו"ט ליפמן הלר (בסביבות 1600) במעדני יו"ט סעיף ז לראש חולין, פרק ג, סימן נח.

ברם כבר הראה הרמב"ן (מאה י"ג) בחידושו לחולין (מהד' רייכמן, תשט"ו, בנספח שאחר

1. "בעלי שתי משפחות של סדרה אחת" לפי הסיווג של ספרי הלימוד החדשים.
 H.B. Tristram, Natural History of the Bible⁵, 1877, p. 172; H.B. Tristram, Flora and Fauna, The Survey of Western Palestine, p. 95.

דף ס"ב) שטעה ר"ת. וזה לשון הרמב"ן: "והנה ר"ת ז"ל מצא מקום להציל עינינו (להעיב עינינו) במה שאמר שטעו הראשונים בנשר שלעזו אנלי"ה והוא יש לו אצבע יתירה¹, ולא ידע שהנשר הקרח הוא הנשר שהזכירו חכמים (בחולין ס-סא) והוא שדיברה בו תורה (ולא בכל מקום במקרא. נ"ב), כמו שכתוב הרחיבי קרחתך כנשר והוא אין לו אצבע יתירה²". הרמב"ן מפרש נשר כמו המילונים המדעיים. את דעת הרמב"ן קיבל הר"ן (מאה י"ד) בחידושו לחולין ס"א, א, ודעה זו מקובלת בימי הביניים, ועם שיצאו עליה עוררין, לא זו העם ממסורת זו בכל התקופות.

מכל הנאמר כאן ברור בלי צל של ספק, שאין לשנות את פירוש נשר המקובל אלפיים שנה בתרגומים הקלאסיים, במילונים המדעיים, בספרות ימי הביניים ובמסורת העם, ומוטלת עלינו החובה להחזיר עטרה ליושנה, להשתמש בשם נשר סתם ל-Adler, והשם העברי ל-Geier יהא, כפי שכבר כתב הרמב"ן, נשר ק"ח.

טעו הזואולוגים החדשים, כאשר החלו ללמד זואולוגיה. הם עשו גדולות. לאהרונזי היו כוונות טובות, אבל הוא טעה בענין הנשר. "וטעות לעולם חוזרת". אני מציע, כמו שמציע הא' בן-חיים, וכמו שכתב בלי משים הרמב"ן - והוא לא הראשון - "נשר קרח" על הגייער. אני מתפלל על הסטאטיסטיקה. הייתם צריכים לעשות סטאטיסטיקה לפני 30-40 שנה, כאשר היו מורים שלמדו בחדר או בשיבה, ולא כשהמורים הם בדרך כלל עמי-הארץ בלשון שלאחרי המקרא. האם נאמר: לגבינו יש מקרא, ומיד לאחריו הספרות החדשה של הדורות האחרונים?

הא' שלי: אני טוען למקרא. ציורי הטבע והחי שבמקרא אינם פרי דמיון, אלא מראה עיניים. ציורים אלה גלמדים וחורים וגלמדים בבתי הספר, ויש לפרשם לפי מראה עיניו של הנביא בסכיבה שבה חי והתרשם. "הנשר הגדול, גדל הכנפים, ארך האבר" שראה יחזקאל והמשיל לו את מלך בבל האדירה, אי אפשר שלא היה הגדול והאדיר שבעופות המקום, "שמוטות כנפיו" הן לרוחב שלושה מטרים לפחות, אלא עוף שרבים כמוהו. ומדוע עלינו לומר, שדברי מיכה "הרחיבי קרחתך כנשר" הם פליטת פה? חוקר זואולוג אומר לנו, כי דמיוני הנשר בכ"ד מקומות שבתנ"ך הולמים רק את דמותו ומנהגיו של "הנשר הקרח" ששמו Vultur. מדוע לא נקוט בארץ התנ"ך את הגדרות התנ"ך, אלא דוקא הגדרת פרשנים ומילונאים של אירופה בימי הביניים?

הא' ברגרין: חוקרים גויים, שלא למדו תלמוד וספרות של ימי הביניים, החליטו לאחר שראו את הוויכוחים על "נשר" שבמקרא, שבדרך כלל הוא אדלער ולפעמים גייער.

הא' שלי: אני מאמין לזואולוגים של ימינו.

הא' ברגרין: אני מדבר על המילונאים של ימינו, חוקרי לשון המקרא, ששמו לב גם לזואולוגיה.

הא' בן-חיים: שם התיאורים הם כלליים. רק התיאור במיכה הוא מיוחד.

1. אצבע יתירה (שפירושה המדויק יש חילוקי דעות בין המפרשים) היא אחד הסימנים לעופות טהורים (חולין כט, ע"א, משנה) ועל נשר אומרת ברייתא (חולין ס-סא), שאין לו אצבע יתירה.
2. אהרונזי פרסם מאמר על חידושי הרמב"ן לחולין (סיני, כרך י"ג, עמ' ס"ב-ס"ד) ולא העמיק בדבריו. דברי הרמב"ן על ר"ת מובאים גם ביד הלשון של יצחק אבינרי, ערך נשר, עמ' 400.

האחזמיה ללשוו העברית - מוגו בוכיוות יוצרים

הא' דורך: אני מבקש, שתביאו בחשבון מי משתמש במלים "נשר" ו"עיט". ביאליק התכוון בנשר ל-Gyps. השיר של טשרניחובסקי שהוזכר כאן "עיט עיט על הריך" מתאים רק ל-Aquila. הנשר (Gyps) אינו מחטט בין חגווי סלע אחר הטרף. ייתכן כי בשעה שכתב את שירו התעניין וחקר את הדבר, אך בשעה שכתב את מכתבו אל פרוס' בן-חיים שכח זאת. אני יכול להצביע על 24 מקומות בתנ"ך המתאימים אך ורק לנשר: "כנפי נשרים" - רק Gyps מתעופפים בלהקות; ה-Aquila הם בודדים ונדירים. "ואשא אתכם על כנפי נשרים" - Gyps דואה לגובה רב כדי לסקור שטח גדול. "כנשר יעיר קנו" - Aquila אינו מקנן על סלעים, הוא מקנן על עצים. "מנשרים קלו" - תמיד בלשון רבים. "כי תגביה כנשר קנך", "הנשר גדול הכנפיים", כל זה מתאים ל-Gyps שהוא גדול. "כנשר חש לאכול", בעוד ש-Aquila צריך לתור, לארוב לטרף.

הא' בן-חיים: בבית-כנסת נמצא ציור של נשר מן המאה השלישית. וכשפרופ' אביגד מסביר, הוא אומר, שאין זה שאנו קוראים עכשיו "נשר". הוויכוח נסתיים, ואנו נעבור להצבעה. השאלה הראשונה היא: האם ייקרא eagle "נשר", או "עיט"? אם תקבל ההצעה ש"נשר" הוא eagle, תעמוד השאלה: אם נקרא ל-vultur "נשר קרח"?

הא' שלי: אולי נצביע תחילה על "עיט"?

הא' ייבין: קודם צריך להחליט, אם השם "נשר" מתייחד ל-Aquila.

הא' אורבך: השאלה היא, אם משאירים את מה שמקובל על הרוב? עד לחידוש שנתחדש כל אחד אמר שנשר הוא Aquila. זוהי שאלה, שעליה צריך להצביע תחילה.

הא' בן-חיים: מי תומך בהצעה שמה שנקרא eagle ייקרא "נשר", ומי תומך בכך שזה ייקרא "עיט"?

בעד ההצעה "נשר" - Aquila, eagle, Adler - הצביעו 12-

בעד ההצעה "עיט" - Aquila, eagle, Adler - " 3-

ההצעה לכנות את Aquila, eagle, Adler בשם "נשר" - נתקבלה.

בעד ההצעה לכנות Gyps, Vultur Geier - "נשר קרח" הצביעו 15-

ההצעה נתקבלה.

הא' ייבין: גם לנשר שהוא Aquila יש להוסיף תוספת, כדי שנשר סתם לא יתפרש כ-Gyps.

הא' בן-חיים: לאחר שהחלטנו על כך, נציע לוועדה, שגם מבחינה מקצועית תתן שם פרטי לזיהוי מדעי מדויק.

הא' שלי: אולי "הנשר המצוי"...

הא' דורך: הזואולוגים לא יוכלו להשתתף בוועדה.

הא' מיקם: אמנם קיבלנו החלטה, אבל מה נעשה וכך הוא דינה של לשון הזואולוגים, שלא תזוז ממקומה: הזואולוגים יוסיפו להשתמש במונחים שלהם בספריהם על אף החלטתנו! הנה עומדים הם לפרסם ספר חדש, וחושני שינקטו במינוח המקובל עליהם. אני שואל אפוא: התהייה שתי לשונות, אחת שלנו שהסכמנו עליה כאן להלכה, ואחת שלהם שהם מחזיקים בה למעשה?

הא' בן־חיים: הואיל והיו לי כמה שיחות עם אנשים, אני יכול להניח, שהוואולוגים יקבלו בסופו של דבר את החלטת האקדמיה.

הא' אורבך: רצוי לקבוע מה הוא "עיט".

הא' בן־חיים עיט הוא כל עוף אוכל נבלות.

הא' אורבך: כיוון שאנו עוקרים משהו, עלינו להגדיר מה מכאן ואילך העיט.

הא' בן־חיים: הוא שם כולל לעופות אוכלי נבלות. אנו מניחים את השאלה לוועדה. אנו מבהירים ומסבירים, שאין האקדמיה רוצה להתווכח עם הוואולוגים. תפקידה של האקדמיה הוא להסדיר את הלשון הכללית, לקיים את רציפות הלשון ולכוון את שימושיה בספרות. מאחר שרוב המשתמשים בנידון הם אנשי המקצוע, ולא רוב האומה – הם יקבלו זאת.

הא' איתן: אם כן, אין צורך לשנות את השם "משפחת הבָּנִיִּים".

הא' בן־חיים: כן. הרי בוחרים עוף אחד ממשפחה וקוראים את בני המשפחה על שמו.